

■ **במאבק על ערכה של תורה, ה'נומולוגיה' לר' עמנואל אבוהב, תרגום, מבוא והערות מאת משה אורפלי, הוצאת מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח, ירושלים תשנ"ז, 308 עמ'. עיקרו של החיבור שלפנינו אפולוגטיקה על התורה שבעל-פה שנכתבה בוונציה בין השנים 1615-1625 בידי ר' עמנואל אבוהב, מצאצאי האנוסים. הווה אומר, בספר זה מתמודד ר' עמנואל אבוהב עם אחת הבעיות המרכזיות שניצבו בפני הפוזורה הספרדית במערב אירופה במאה הי"ז, קרי: ההשגות על התורה שבעל-פה שהעלו באותה תקופה אנוסים שחזרו ליהדות. מחמת סיבות שונות, כמו שיכחה של שלשלת הקבלה, ידיעות השאובות ממקורות משניים ולעיתים אף עוינים, ומשום שנשתכחו מהם רבים מדיני ישראל על תרי"ג מצוות, התקשו רבים מהאנוסים לקבל את סמכותה של התורה שבעל-פה, ההלכה, כמקור של אמת. רבים מהם כפרו ברעיון שלשלת הקבלה והמסירה מסיני, והיו גם כאלה שביקשו לדרחות את האמונה בהישארות הנפש, בחיי העולם הבא, ואף לשלול את ההשגחה האלוהית ולהתנער מעול המצוות. ברור שאף המסורות הנוצריות והשכלה הנוצרית והכלכלית שעל ברכיהן עוצבו האנוסים היו גורם לא מבוטל בדחיית סמכותה של התורה שבעל-פה. בספרו ה'נומולוגיה' יצא ר' עמנואל אבוהב לא נגד אותם אנוסים ששללו את ההשגחה הפרטית או הישארות הנפש, אלא כנגד אותם אנוסים שסירבו לקבל את עקרון התורה שבעל-פה שניתנה כביכול למשה בסני, או כנגד אלו שדחו את הפירושים והסייגים שעשו הרבנים לתורה, בטענה שהחומרות הרבניות השונות הפכו הן גופן לתורה יחמורה יותר מתורת משה, ומה שחמור אף יותר לתורה שמחמת דקדוקי העניות הרבים שלה אינה ניתנת ליישום. במושג 'נומולוגיה' (תורת השמות) התכוון, כפי שכותב מתרגמו של הספר, פרופ' אורפלי, 'לא רק לשמות החכמים מיוזם משה רבנו ועד דורו, אלא גם לתורת החוק, ואכן, עיקר עניינו של ר' עמנואל אבוהב בחילוק השני של החיבור להדגיש שהתורה שבעל-פה מסתמכת על שלשלת קבלה רציפה ממתן תורה. מן הראוי להעיר שאגב דיונו בסמכותה וברציפותה של התורה שבעל-פה נוגע ר' עמנואל אבוהב בנושאים חשובים אחרים, שאף בהם יש כדי להאיר את עולמם של האנוסים ואת הפולמוס היהודי-נוצרי. ככללם של דברים, יש בהצגת חיבור זה בעברית תרומה הן לחקר מחשבת ישראל והן להארת עולמם האינטלקטואלי של צאצאי האנוסים במאה הי"ז. לחיבורו של ר' עמנואל צירף המתרגם והמהדיר פרופ' משה אורפלי מבוא מקיף, ביבליוגרפיה ומפתחות.**

■ **עירית אברמסקי-בליי (עורכת), פנקס הקהילות לוב תוניסיה: אנציקלופדיה של היישובים היהודיים למן היווסדם ועד לאחר שואת מלחמת העולם השנייה, הוצאת יד ושם – רשות הויתרון לשואה ולגבורה, ירושלים, תשנ"ז, 533 + יב + IX עמ'.**

הפנקס הוא חלק ממפעל פנקסי הקהילות של יד ושם. הספר מחולק לשני חלקים. בראשון קהילות לוב, המונה 22 קהילות, ובשני תוניסיה, המונה 80 קהילות. זהו מפעל ראשוני ויחיד במינו על הקהילות היהודיות בארצות האסלאם. לגבי כל קהילה הובאה סקירה הכוללת נתונים דמוגרפיים, ראשית היישוב היהודי במקום, תיאור חיי הקהילה היהודית, בעיקר במאה העשרים, מאורעות מלחמת העולם השנייה בקהילה והעלייה לארץ-ישראל. ביבליוגרפיה רלוונטית חותמת את הדין בכל אחד מן הערכים. בספר נספחים חשובים: רשימת היישובים שבהם ישבו יהודים יחידים (בתוניסיה), שתי קינות של רבי אברהם אבן עזרא על חורבן קהילות לוב ותוניסיה בתקופת המואחידון, רשימה של 40 ספרים שיצאו בדרום גרבה בשנים 1912-1960 והקהילות שתרמו להוצאתם, רשימת 140 יהודים יוצאי תוניסיה שגורשו מצרפת למחנות ההשמדה, הכוללת את תאריך הגירוש ואת מספר הטרנספורט. בראשיתו של הספר מבוא תימטי המתאר את התהליכים ההיסטוריים המרכזיים שעברו על קהילות יהודיות אלו ובסימום מפתחות לשמות האנשים והמקומות.

Robert Attal, *Regards sur les Juifs d'Algérie Paris, L'Harmattan, 1996, 252 p.* ■
 הספר שלפנינו הוא קובץ של טקסטים מובחרים ומוערים על יהודי אלג'יריה. כמו הספר הקודם על יהודי תוניסיה (ראה **פעמים** 3, סתיו תש"ם, עמ' 100-102), רוב הטקסטים ניתנים בשפתם המקורית, כלומר בצרפתית, ורק חלקם מתורגמים מעברית ומאנגלית. הטקסטים בקובץ זה אינם מוכרים לרוב. הם נתחברו עליידי מחברים יהודים ולא-יהודים והיו מפורזים עד עתה בכתיבתם ובספרים שונים בצרפתית ובשפות אחרות. לכל טקסט נוספה פתיחה המציגה אותו.

הספר כולל 5 מדורים ונספחים: יהודי אלג'יריה כפי שהם מתוארים בחיבורי ובדברי נוסעים, עדויות היסטוריות, חיי היהודים, מנהגים ועליות לרגל, ספרות, ואחרון אחרון, הגירתם של יהודי אלג'יריה. כרונולוגיה, טבלאות דמוגרפיות על יהודי אלג'יריה והדרכה ביבליוגרפית קצרה נוספו לספר כנספחים. הספר פותח במחקר היסטורי חשוב מאת ז'ראר נוהן על יהודי אלג'יריה מתקופה קודמת עד חוק כרמיה (1870). מובן מאליו שבסקירה קצרה זאת אין מקום לנתח את הטקסטים, לפיכך נסתפק להלן בציון טקסטים שעניינם: תיאור של תפילה בבית הכנסת באלג'יריה בשנת 1645 עליידי האב הרוט (Herault), שבא לפדות עבדים נוצרים וצרפתים; קינה על הפרעות באלג'יריה בשנת 1805; שיר בצרפתית ובעברית, שחובר עליידי רב בתוניס, אברהם בלע'יש, שנע ונד באירופה, ונושאו – כיבוש העיר קונסטנטיין עליידי הצרפתים בשנת 1837.

הטקסטים שעניינם מנהגי החתונה, או הקבורה, נכתבו עליידי היהודים. לעומת זאת העלייה לרגל של הרב אפרים אנקוה בתלמסן נכתבה עליידי האנתרופולוג הידוע ו'ג'נפ (Van Genep). במדור הספרות יש לציין את המאמר המקורי הנוגע בתחום החשוב של הספרות העממית הערבית-יהודית באלג'יריה ואת הפתגמים המעטים של יהודי אלג'יריה בערבית-יהודית שנשמרו עד היום. המחבר אף סוקר את ההעפלה של יהודי צפון-אפריקה דרך אלג'יריה בשנת 1947. יש לציין את התמונה המזועזעת, המובאת בחיבור שלפנינו, של קברי 25 יהודים שנרצחו בפוגרום של קונסטנטיין בשנת 1934.

Edwin Seroussi, *Spanish-Portuguese Synagogue Music in Nineteenth-Century Reform Sources from Hamburg — Ancient Tradition in the Dawn of Modernity*, Yuval Monograph Series XI. The Magnes Press, The Hebrew University, Jerusalem 1996, 173 pp. ■

המונוגרפיה מבוססת על רישום הלחנים לתפילה של הקהילה הרפורמית בהאמבורג, שכן המוסיקה שלה משמרת ומעבדת את המסורת הספרדית-פורטוגאלית של יהודי צפון-מערב אירופה. תוך כדי ניתוח מקור זה עוסק המחבר בתפקיד המוסיקה בבית הכנסת, השפעת רישום מוסיקאלי על המסורת המוסיקאלית, יחס ההשכלה למוסיקה בבית הכנסת ודמות היהודי הספרדי בעיניהם של משכילי גרמניה בסוף המאה הי"ח.

ירון הראל, ספרי ארץ – הספרות התורנית של חכמי ארם צובה, מכון בן-צבי לחקר קהילות ישראל במזרח ומרכז מורשת ארץ, ירושלים תשנ"ז, לב + 424 + VI עמ'.

ביבליוגרפיה מוערת של כארבע מאות חיבורים מתורתם של חכמי ארם צובה, היא חלב. החיבור מקיף לא רק ספרים שנדפסו בחלב גופה אלא גם חיבורים שנכתבו עליידי חכמי חלב ונדפסו מחוצה לה. הביבליוגרפיה מכילה צילומים של שערי החיבורים וכוללת סדרה של מפתחות לפי מחברים, נושאים, בתי דפוס, מקומות דפוס, הקדמות והסכמות. פריסה רחבת יריעה זו של הספרות התורנית של חכמי חלב פותחת צוהר להכרת ההיסטוריה הדתית והתרבותית של קהילה עתיקת יומין זו, אשר פרקים חשובים בה עודם בגדר ארץ לא נודעת. במבוא לחיבור סוקר המחבר בקווים כלליים את קורות קהילת חלב משחר תולדותיה ועד לעצם הימים האלו, שבהם הגיעה הנוכחות היהודית בעיר לקצה עם יציאת המשפחות האחרונות ממנה. תשומת לב מיוחדת מוקדשת בסקירה זו לצמיחתה של שכבת תלמידי החכמים בחלב ולתולדות הספר והדפוס בה.

■ עוזיאל חזן, כקליפת אגוז – מחזה בשלוש מערכות, מכון ברצבי לחקר קהילות ישראל במזרח ומשרד החינוך התרבות והספורט, מינהל חברה ונוער, ירושלים תשנ"ח, 104 עמ'.
 'כקליפת אגוז' הוא מחזה המעלה על נס את סיפורה הדרמטי של העלייה החשאית ממרוקו, שאחד משיאיה הטראגיים הוא טביעת הספינה 'אגוז' בינואר 1961. עלילת המחזה מתרחשת במרוקו ובארץ ישראל בעת ובעונה אחת, וגיבוריה הם יהודי מרוקו, פעילים מקומיים של 'המוסד' ושליחים ממדינת ישראל. מחבר המחזה, עוזיאל חזן, נולד בקזבלנקה ונודע בכתיבתו על חיי היהודים במרוקו. במבוא ההיסטורי, שנכתב בידי ד"ר חיים סעדון, שולבו קטעים ממסמכים חסויים של 'המוסד'. בחוברות גם מבחר הפעלות לתלמידים על פרשת אגוז.

סגן בכירות יוצרים

BOOK REVIEWS (129–155)

Professor Joan G. Roland reviews **Ruby of Cochin — An Indian Jewish Woman Remembers** by Ruby Daniel and Barbara C. Johnson (in English).

Professor Itzhak Avishur reviews **Jewish Musical Tradition** by Amnon Shiloah (in English).

Professor Yehuda Nini reviews **The Road to Redemption, The Jews of Yemen 1900–1950** by Tudor Parfitt (in English).

Dr. Leah Bornstein-Makovetsky reviews **From the Rising Sun to the Setting — Chapters in the History of Eastern and Maghrebi Jewry** by Eliezer Bashan (in Hebrew).

Hagar Salmon reviews **Sephardi and Middle Eastern Jewries, History and Culture in the Modern Era** edited by Harvey Goldberg (in English).

Dr. Nissim Kazzaz reviews **Songs of Men — Judeo-Arabic Folk Songs of the Jews of Iraq** by Itzhak Avishur (in Hebrew).